

Halbuki "ben olsam şöyle bir yasa çıkarırım" demek yerine, insanımızı iyi yetiştirebilirsek; çıkarılan yasalar zaten soyut birtakım düzenlemelerdir, ona hayatiyet vermek, onların içini doldurmak büyük ölçüde hukukçularımıza, yargıçlarımıza, savcılarımıza, avukatlarımıza düşmektedir.

O zaman her başımız dara girdiğinde kanun çıkarmak gibi bir kestirme yola gitmek yerine; daha uzun ömürlü, daha uzun kalan yasalar çıkarabiliriz.

Ayrıca bir şey daha var; o da benim için kabul ettiğim değerdir.

Şüphesiz önümüze gelen ihtilaflarda verdiğimiz kararların, büyük ölçüde kamu vicdanında mâkes bulması, kamu vicdanında bir tatmine ulaşması da toplumu iyi tanımamıza bağlıdır. Toplumu tanımamın yolu da sosyolojiden geçiyor.

Sosyolojik gelişmeyi trendleri iyi yakalayabilirsek, kanun yapımcılar olarak bu tanımaya, bu anlamaya uygun yasa çıkarabilirsek ve bunları uygulayanlar da bu konuda belli bir donanım sahibi ise; o zaman her kararın akabin-

de yeni bir tartışmayı bu toplum yaşamaz.

Özellikle hak ve özgürlükler alanında bunun daha da doğru olduğu kanaatini yaşıyorum.

Onun için neresinden bakarsak bakalım, bugün burada birkaç gün süreyle tartışılacak olan "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakış" bence çok önemli bir toplantının konusunu teşkil ediyor.

Ümit ederim; buradan hepimizin istifade edeceği sonuçlara "Ulaşma imkanı olmur. Bunlar kitap haline gelir, kısa sürede burada bulunmayanlara da ulaşır, Böylece Yeni Adli Yıla böylesine faydalı önemli bir toplantıyla başlamış oluruz.

Ben sözü fazla uzatmak istemem. 11'de de bir başka programımız var.

Bu düşüncelerle bu toplantının başanlı geçmesini diliyorum.

Katılımda, katkıda bulunacak olan değerli hocalarımıza bu vesileyle başarı dileklerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Hukukta Felsefi Düşüncenin Önemi

Vecdi Aral*

Hukukta felsefi düşüncenin önemini belirtmek, bu önemin genel bir kabul kazanmasını sağlamak açısından büyük bir güçlük taşımaktadır. Çünkü çağımızda hala tüm felsefeye, bu arada hukuk felsefesine karşı büyük bir kuşku duyulmaktadır.

Gerçekte felsefeye ve hukuk felsefesine ilginin arttığı görülmekle birlikte çağımıza egemen olan doğa bilimine uygun düşünce ve değerlendirme biçimi. felsefenin, felsefi düşüncenin meşruiyetini tehdit eder niteliktedir. Her yerde, her fırsatta, doğal güçlerden olabildiğince yararlanma amacına yönelik fen anlamında bilim ve teknikten övgü ile söz edilmekte, onun daha da geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, insanlığın varlık ve gelişiminin sağlanması için biricik yol olarak gösterilmektedir.

İşte bundan ötürü artık felsefenin kendine özgü bir araştırma alanının bulunmadığı, varlığın incelenmesinde bilim ve bilimsel düşüncenin dışında başkaca bir yolla asla sağlam ve güvenilir bilgilere ulaşılamayacağı iddia edilmektedir. Hele pratik bir bilim niteliğinde olan hukuk alanında felsefi düşüncenin, hukuk felsefesinin hiçbir yararı olamayacağı açıktır, denilmektedir.

Oysa, bilimlerin dışında felsefenin kendine özgü araştırma alanı bulunduğu gibi, felsefi düşünce salt kuramsal

alanda kalmayıp pratik etkilere de sahip bulunmaktadır.

Tek tek bilimler varlığın tek tek değişik görünümünü incelerler, onların sahip oldukları yöntemleri gereği, varlığın bütününe yönelik bir bilgi sistemi oluşturmaları olanaksızdır. İşte felsefenin bilimleri tamamlayıcı ve asıl kültürü oluşturucu rolü ve özelliği onun varlığın bütününe yönelmesi ile gerçekleşir. Felsefe, evrensel bir bilimdir; o, varlığa ilişkin genişliğine ve derinliğine bir bilgi edinme çabasıdır. Felsefe, varlığın bütününe son nedenlerinden, ilkelere kadar kavramaya çalışır. O, dünyanın görünür (ampririk) olarak verilmiş dış yanına bağlı kalmaz, onu en içten birleştiren şeyin, iç bağlantısının ne olduğunu bilmeye yönelir. Bunun sonunda ortaya çıkan, bir dünya görüşüdür.

Felsefe bu arada, varlığın bütününe yönelmiş olmasından ötürü, iç varlığını (iç evreni) de mercek altına alır. Bu içsel dünya duyum yoluyla algılanamaz; bu dünya dış bakışla değil iç bakışla algılanabilir. O, tinsel (içsel, manevi) bir dünya, ide ve değerlerin dünyasıdır. Burada aklın kendi üzerinde bir düşünmesi söz konusudur; burada tinsel işlevlerin ve böylece meydana gelen bilim, din, sanat ve ahlak gibi oluşukların anlamı araştırılır. Daha somut bir anlatımla, bu alemde önce mantık ve

(*) Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (Em.)

bilgi teorisini içine alan bilim teorisi, diğer yandan da değerler teorisi yapılıdır.

Üstelik felsefenin, içindeki hakikat değerinin zorlaması ile insanın bilgi edinme, varlığı tanıma ihtiyacını gidermede bilimleri tamamlayıcı kuramsal öneminin yanı sıra pratik yaşamda da etkileri olduğu vurgulanmalıdır.

Bir kez, asıl değerini hakikate hizmetten alan ve fakat pratik etkileri de olan bilim üzerinde felsefenin büyük etkileri vardır. Bunu bilim ve felsefe tarihi açıkça gözler önüne serer. Bunun gibi bilim de felsefi düşüncesinin işleyişinde büyük bir etkidir; bilime dayanmayan bir dünya görüşü bir spekülasyondan, kurgusal bir oluşuk olmaktan öteye gidemez. Bu karşılıklı etkileşime bakılarak denilebilir ki, bilimsiz felsefe bedensiz bir ruhtan ibaret olduğu gibi, felsefesiz bir bilim de ruhsuz bir beden- den başka bir şey olamaz.

Felsefenin pratik etkileri, yaşamsal önemi, onun sadece bilim üzerine olan etkilerinde sona ermez. Çünkü değerler dünyasında yalnızca hakikat dediğimiz mantiki değer yoktur; bilindiği üzere bunun dışında etik (ahlak), estetik, yücelik gibi değerler de bulunur. Bu yüzden bilimden başka moral, hukuk, sanat ve din gibi diğer kültür olay ve olguları da vardır.

Şimdi bütün bu değerler varlıklarını insanın tinsel (içsel) yanında bulurlar ve insana, yaşamını anlamlı bir yaşam, insanca bir yaşam kimliğine sokması için bir "olması gereken" biçiminde yönelecek her somut durum ve ilişkilerinde "beni gerçekleştir!" diye seslenirler. Buna göre, kültür insanın iç dünyası ve onun gelişmesi, sonuçta insanın mutlu olması için çok büyük bir öneme sahiptir.

Bilindiği üzere kültür, insanın dışında yaşayamayacağı toplum için de,

onun var olabilmesi ve varlığını sürdürme- rebilmesi açısından da başta gelen bir etkidir. Anlaşıyor ki, kültüre hizmet insanın yalnızca kendine bir hizmet değil, topluma ve giderek insanlığa bir hizmet anlamını taşımaktadır. Böyle olunca da değerlerin kaynağı ve gerçekleştiricisi, kültürün yaratıcısı olan insanın iç dünyasının felsefe ile aydınlanmış olması çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu iç dünya karanlık ve karışık ise dış dünya da karanlık ve karışık olur; iç dünyanın aydınlık ve düzenli olması ile ancak, dış dünyada bir kaos değil, bir düzen, bir kozmos görünür, böylece de dünya barışına giden yola adım atılmış olur.

Özel olarak hukuk felsefesinin önemine gelince: Hukuk felsefesi bir kez, hukuk biliminin tamamlayıcısı olarak felsefenin bilime olan etkilerinin bir boyutunu oluşturur. Bu bağlamda olmak üzere, genel felsefenin vardığı ve varacağı dünya görüşünün hukuk ve adalet anlayışını belirleyeceği burada özellikle deyimlenmek gerekir. Bu, bir toplumda bütünü bakımından adalet sorunu ile uğraşan politikanın değişik dünya görüşlerine dayanmakla niçin birbirinden farklı siyasi görüşleri temsil ettiğini de açıklar.

Felsefe ile hukuk felsefesinin bu ilişkisinin nedeni sorulacak olursa bunun cevabı çok kolay verilir. Doğrusu odur ki hukuk dediğimiz olay gerçekliğin bir görünümünü, hukukun yöneldiği adalet de nesnel değerlerden birini oluşturmakla varlığın bir bölümünü temsil ederler ve böyle olmakla da hukuk felsefesinde, varlığın bütünü kavramaya çalışan felsefenin varlığa ilişkin görüşlerinin etkisi altında, ona koşut (paralel) bir hukuk anlayışına varılır.

Bu kuramsal bağlantı ve ilişkinin ötesinde uygulamaya yönelik pratik hukuk bilimine hukuk felsefesinin sağlayacağı yararları, hukukta felsefi düşünceden vazgeçilemeyeceğini, onsuz hukuk biliminin bilim olmaktan çıkıp yalnızca güç sahipleri ve çıkarıcıların hizmetinde kalacak bir teknik olma düzeyine düşeceğini göstermek üzere onun ilgilendiği konulara bir bakmak gerekir.

Hukuk felsefesi önce, hukukun niteliğini saptamaya çalışır. Böyle bir çalışma genellikle felsefenin yöneldiği varlığın niteliğini, onun ne olduğunu ortaya çıkarma girişiminin bir gereğidir. Bu tür bir sorun felsefenin ilk ve temel sorunudur.

Bu araştırmada hukuk, bütünü açısından tümel (külli) olarak ele alınır ve bu ele alış biçimi ile de hukuk felsefesi, belli yer ve zamandaki hukuku araştırma konusu yapan hukuk biliminden açıkça ayrılır. Burada hukuk, geçmişte yürürlük kazanmış olan yada bugünkü Türk, Alman, İsviçre hukuku gibi belli bir hukuk düzeni yada bütünü ile özel hukuk, kamu hukuku yada ceza hukuku, usul hukuku, uluslar arası hukuk gibi belli bir hukuk dalı değildir. Özellikle belirtmelidir ki, aynı zamanda bu hukuk, olması gereken bir hukuk da değildir. Felsefenin ilk sorunu olan "nitelik sorunu"na karşılık hukuk felsefesinin de ilk sorunu, hukukun niteliği sorunudur. Burada cevaplandırılması gereken soru, hukukun nasıl olması gerektiği değil, hukukun ne olduğu, nasıl bir olgu olduğu sorunudur. Kısaca deyimlenirse, felsefi bakış açısını belirleyen hukuk, genellikle hukuk olup, onun niteliğidir.

Hukuk felsefesinin konu açısından hukuk biliminin bu ayrılığı, elbette bu

iki disiplinin konularına yaklaşım biçiminin de, yöntemlerinin de, ayrılığını belirler; ne var ki, burada önemli olan bu ayrılıkların saptanması değil, hukuk felsefesinin pratik hukuk bilimine sağladığı yararın ne olduğu, hukukta felsefi görüşün zorunlu olup olmadığı sorudur. İşte bu konuda hemen deyimlenmesi gereken şudur ki, pratik hukuk bilimi (pozitif hukuk bilimi) bir toplumda yürürlükte olan herhangi normları değil, hukuk normlarını açıklamak ister. Gerçekte, insan yaşamını kuşatan yalnızca hukuk normları değildir; bunlardan başka mantık, estetik, ahlak ve örf gibi diğer normlar da vardır. Mantık normları düşünceye, estetik normları duyguya yönelmekle kolayca hukuk normlarından ayırt edilebilirse de, hukukla birlikte insanın davranışlarına, iradesine yönelen ahlak ve örf normlarının hukuk normlarından ne yolda ayrıldıklarının saptanması güçlük taşır. Çünkü bu tür normlar da hukuk normlarıyla ortaklaşa aynı biçimsel özellikleri sergilerler; onlar da birer norm olduğu gibi, zorlayıcı bir buyruk niteliğindedir. Üstelik içerik yönünden de hukuk karşısında kesin bir ayrılık göstermezler. Oysa bir hukuk bilimi önce konusunu belirlemek, konusunu oluşturan olgu ve kavramları benzerlerinden ayırmak, bunları karşılıklı sınırlandırmak zorundadır. Bunun için de araştıracağı normları benzerlerinden güvenirlik ve kesinlikle ayıracak ölçüyü bilmek durumundadır.

İşte pozitif hukuk bilimine bu ölçüyü, ancak hukuk felsefesi verecektir. Gerçi hukuk kavramının saptanmasından çok daha önce hukuk biliminin pozitif hukuku inceleyip işlediği, hukuk felsefesinde yürütülen çalışmalara gerek olmadığı söylenebilir. Oysa bu ge-

reklilik zaman bakımından değil, mantık açısından bir gerekliliktir. Önceden hukuk kavramında açıklığa kavuşmuş olan bir hukukçu, sezgisine dayanarak neyin hukuk olduğunu saptasa bile, önceden mantıki bir bilginin gerekliliğini algılayacaktır. Böyle olunca da bir normu neden dolayı hukuk olarak kabul ettiğini kendine soracaktır. Bu sorunun cevabını almak üzere de hukuk felsefesine başvurmak gereğini duyacaktır; çünkü sorun tümel olana ilişkin olmakla tamamen felsefi niteliktedir.

Üstelik, hukukun niteliğine yönelik çalışmalar hukuk bilimine, konusunu aydınlatmada nasıl bir yöntem uygulaması gerektiğini de ortaya çıkarmış olacaktır. Çünkü bir bilimin muhtaç olacağı araştırma yöntemini ancak konusunun niteliği belirler.

Hukuk felsefesi diğer yandan adaletin ve onu gerçekleştirecek bir hukukun açıklanması ve tartışmasını yapar.

Bilindiği üzere, bu konuyla ilgili tartışmalarda bir görüş (pozitivizm) kişisel kanılardan bağımsız, salt olarak geçerli değerler ve ilkelerin bulunamayacağını söylemektedir. Buna göre, adalet ve ona içerik kazandıracak olan doğal hukuk normları da kabul edilemez. Pozitif hukuk, mevcut anayasaya göre meydana gelmiştir ve bu onun bağlayıcılığı için yeterlidir.

Bir başka görüş ise, haklı olarak, salt ve nesnel değerlerin varlığını kabul etmekte, hiç kimsenin çelişkiye düşmesizin bunların varlığını reddedemeyeceğini söylemektedir. Bu arada, adalet değerinin de varlığı ve hukukun asıl işlevinin adaleti gerçekleştirmek olduğu vurgulanmaktadır. Adaletle sırt çevirmiş bir hukuktan söz etmek, estetik değeri amaç edinmemiş bir sanattan yada

hakikate uzak kalan bir bilimden söz etmek kadar anlamsızdır.

Adaletin hukukun en önemli bir işlevi olarak kabul edilince, diğer yandan doğal hukuk araştırmalarının meşruluğu da ortaya konulmuş olur. Çünkü adalet içerikten yoksun salt bir eşitlik düşüncesini dile getirmektedir; bu haliyle uygulanabilir bir nitelik taşımakta, daha da kötüsü keyfiliğe kapıları açmaktadır. Bu nedenle doğal hukuk araştırmaları ahlakın da bir buyruğu olarak kabul edilmek gerekmektedir.

Nedir ki, pozitivistizmin aşılması, pozitif hukukun üstünlükleri görmezlikten gelinerek yada küçümsenerek gerçekleştirilmemelidir. Toplumsal düzen açısından büyük önemi olan "hukuk güvenliği"nin sağlanması için yürürlükteki normlar dikkate alınmak gerekir. Pozitif hukuktan başka, daha adaletli bir hukuka kesin bir bilgi edinilmesi olanağı çok azdır. Pozitif hukukun önceliği, hukuk güvenliği aracılığı ile bir ölçüde adaletin gerçekleşmesi demektir. Çünkü hukuk güvenliği hukukun her durumda aynen uygulanmasını ve sürekliliğini gerektirir ki, bu, adaletin temeli olan eşitlik düşüncesine uygun düşer. Nedir ki, bu düşünce pozitif hukukun adaletsizliğinin apaçık belirlediği durumlarda geçerliliğini yitirir, doğal hukuk ilkelerine dönülmesini zorunlu ve haklı kılar.

SONUÇ olarak vurgulanmalıdır ki, felsefenin insan yaşamındaki önemi asla red ve inkar edilemez (yadsınamaz); felsefe yapmak, sırf bir kafa sporu olarak görülemez ve görülmemelidir. İnsan hareket eden (devinen), eylemlerde bulunan bir varlıktır. Bu eylemleri ile o, yaşadığı ortama biçim verir, onu değiştirir, genel anlamda bir üretimde bulunur. Bu etkinliklerinin doğadan gelen

tek bir amacı vardır: Kendine yararlı bir ortam sağlamak, yaşamını kolaylaştırıp güvenilir kılmak.

Ancak, insan yalnızca bedenden ibaret değildir. Onu hayvandan ayıran tinsel (içsel, manevi) bir yanı da vardır. Bu yanının varlığını koruyabilmesi ise, onun iç düzenini sağlayıp sürekli kılınması ile olanaklıdır. Bu iç düzeni sağlayacak olan da, kademeli bir yapıya sahip değerleri canlı tutmak, onların ortaya koyduğu doğal bir ihtiyaçtan öte nitelikteki gereksinimleri karşılamakla olur; değerler bir "olması gereken" diye seslenir. İnsan bu sese kulaklarını tıkadığında en derin bir biçimde mutsuz olur; kendine sadakatsizliğin, insan olarak kendini yok etmenin sancılı bilincini yaşar. O, yaşamını sağlamayı ve mutluluğu, yalnızca değerleri gerçekleştirmekte, anlamlı bir yaşam sürmekte bulur; kendine yabancı, kendi ben'ine (içsel varlığına) aykırı doğal zorunlulukların (ihtiyaçların) buyruğundan kurtulup değerlerin istemi olan gereksinimleri yansıtan bir anlam taşıdığı anda her davranışı, iyiyi, hakikati ve güzeli temsil eden kültürü üretmiş olur,

her türlü değil de ancak böyle bir üretimle insanca bir dünyayı kurma şansını elde eder.

Bunun içindir ki insan, değerleri ve değerler düzenini açıklayan, ideolojiye dayalı fanatik bir yaklaşımla değil de, bilime ve özgür tartışmaya dayalı bir dünya görüşü ile anlamlı bir yaşamı öneren felsefe ve felsefi düşünceye kaçınılmaz ölçüde gereksinme duyar. O, her adımında, her nefes alışında felsefe yapar, yaşamının anlamını arar; doğru yada yanlış, iyi yada kötü olsun, her insanın dünyaya bir bakış açısı vardır, her insan felsefe yapar.

Hukukta ise, onu hukuk yapan, bir kültür olayı kimliğine kavuşuran adalet de yüksek etik değerlerden biri olmakla hukuk biliminin ve her hukukçunun çalışmalarına ve yaşamına anlam katacak olan, vazgeçilmez bir değerdir. Çağdaş hukukçu ne çıkarıcıların, ne üstün gücün, ne de egemen bir görüşün buyruğundadır; o, herhangi bir politik görüşün sözcüsü olamaz; onu hukukçu yapan yalnızca adaletin hizmetinde olmasıdır. Bunun için de, kişisel felsefeden uzak, bilime dayalı gerçek felsefeye, sadece ona başvurmak zorundadır.